

Jak muzejníci vrátili loutkám divadlo

Vážení velecitelní, neváhejte a přečtěte si pro pobavení i vaše poučení příběh, který vám představí veleslavné teatro, jehož děj je svázán s Divadelním oddělením Moravského (zemského) muzea. Od časů bezjmenných, kdy se zrodilo z čistého entuziasmu muzejníků a jejich přátel, kteří chtěli vrátit zpět na scénu loutky dávných marionetářů, přes proměnu v Muzejní maringotku, kdy šířilo slávu českého loutkářství doma i za hranicemi, až do dnů současných.

První dějství

Příběhy, a ty divadelní zvláště, se musí odvíjet od počátku, aby se ze zdánlivě nedůležitých a nesouvisejících okolností staly základní kameny něčeho nového. A pokud chceme představit fenomén, nazývaný pro zjednodušení Muzejní maringotka (ve skutečnosti samotný název vznikl až na přelomu 70. a 80. let), musíme se vrátit až do roku 1955. V srpnu toho roku totiž nastoupila jako vedoucí na tzv. divadelní referát, který byl nově zřízený při hudebně-historickém oddělení Moravského muzea, jedna z prvních absolventek brněnské divadelní vědy, PhDr. Jiřina Telcová.

„Tys tam vlítla jako puma, říkával mi jeden ze starších kolegů,“ usmívá

se uznávaná teatroložka, která ve svých 88 letech stále srší vitalitou. „Když mi profesor Bohumil Štědroň nabídnul, že v Moravském muzeu budou otvírat divadelní oddělení a jestli tam nechci, moje první reakce přitom moc nadšená nebyla. Já – do muzea? Byla jsem zvyklá na bohémské poměry v redakci Lidových novin, pak pár let na svobodu v poradně lidové umělecké tvorivosti, kde jsem měla na starosti hlavně ochotníky, a muzeum jsem považovala za něco mrtvého, nepřítalivého. Dokonce mi ani nestálo za to, abych se vrátila dřív z dovolené. Nicméně můj muž, hudební vědec, který tenkrát trochu dělal něco v univerzitní knihovně, říkal, prosím tě, vezmi to, vždyť nemáme nic. Tak jsem kývla, přestože jsem pře-

mýšlela, co tam s tím divadlem budu dělat,“ popisuje PhDr. Telcová, která nakonec v muzeu strávila 34 let a vytvořila z divadelního oddělení prestižní odborné pracoviště.

Pracoviště, které se od jiných lišilo především tím, že jeho pracovníci žili ne pro divadlo, ale divadlem. „Pustila jsem se do knihovny, do archivu, začala jsem se cíleně věnovat scénografii brněnských divadel a mapovat jejich dramaturgii. Ale bylo mi to pořád málo. Jenže když jsem vyčetala kolegům z hudebního, že na jejich výstavách nezní hudba, vraceli mi to obratem zpět: Copak na vašich výstavách někdo hraje a tančí? Radila jsem se s kolegy v divadelním oddělení Národního muzea v Praze, v Bratislavě a hledali jsme cestu, jak dostat divadlo mezi kumšt, kam patří, ale tak, aby nevadilo, že je to v muzeu,“ přibližuje Jiřina Telcová. Rozjela v Janáčkově památníku pro návštěvníky večery Staré gardy, na něž se stály fronty a které představovaly významné herecké osobnosti spjaté s Brnem. Postupně tak dokazovala, že muzeum může nabízet i něco jiného než jen archivní dokumenty a předměty, na které sedá

Díky týmu nadšenců z divadelního oddělení nezůstaly staré loutky jen ukryty ve sbírkách, ale vrátily se před diváky. Stojící zleva jako první František Pavlíček, třetí v pořadí Antonín Fiala, vedle něj Jiřina Telcová. S loutkou na klíně je Jiří Jaroš, sedící zcela vpravo je Jiří Stejskal. Foto z roku 1970.

Nezestárlo ani fenomenální umění brněnského rodáka, herce Karla Högera, od jehož úmrtí uplynulo v září 2017 čtyřicet let a který propůjčil svůj hlas všem deseti postavám.

„Vydali jsme se tehdy za nimi do Břeclavi a z půdy snášeli kompletní staré loutkové divadlo. Byl jsem tehdy první, kdo ty cennosti držel v ruce,“ přidává se ke vzpomínkám i Jiří Stejskal, který do oddělení nastoupil v roce 1964. Vše se přivezlo do Brna, ocenilo, koupilo a muzejníci se začali poohlížet i jinde. Historie moravského lidového loutkářství se stala jedním z výzkumných programů oddělení. Při vytváření sbírky se muzejníci se zaměřovali nikoliv na jednotlivé loutky, jako tomu bylo například v Praze, ale usilovali vždy o pořízení celých kolekcí, aby získali ucelený divadelní tvar. A postupně také sílily úvahy, jak dostat loutky zpět před diváky. Jak a kde hrát divadlo. „Sami jsme ale žádné zkušenosti neměli. Když jsem nosil svoje recenze do kulturní rubriky Rovnosti, kde pracoval Jindřich Uher, poradil mi, abych se obrátil na režiséra Jiřího Jaroše z Prahy, který se prakticky věnuje historickým loutkám a tehdy režíroval i v Divadle Radost,“ přidává další kamínek do mozaiky Jiří Stejskal, podle něhož se právě Jiří Jaroš stal ústřední postavou dalších událostí. Po společné domluvě byl jako možný titul vybrán Don Šajn, jak staří čeští divadelníci překřtili sevillského svůdce Dona Juana či Dona Giovanniho, hra, která patřila do kmenového repertoáru téměř každé loutkářské dynastie.

S vynikajícím nápadem přišel v této fázi pravděpodobně Antonína Fiala, dlouholetý pracovník brněnské stanice Českého rozhlasu, který

prach. „Taky jsem slídila po Brně a objevila jsem na Starém Brně vyřezávanou hlavičku loutky, která mi připomněla, že divadlo nejsou jen živí herci a že to by byla možná cesta, ale pak jsem to pustila z hlavy, protože jsem nevěděla, jak na to.“

Druhé dějství

Zvonek za dveřmi divadelního oddělení spustil další etapu. „Šla jsem ote-

vřít a za dveřmi stál rytíř,“ pokračuje Jiřina Telcová ve vzpomínkách. V prvotním úleku sice chtěla přibouchnout, než jí došlo, že jde o loutku. Rytíř v sametovém plášti byl asi osmdesát centimetrů vysoký, měl přílbu, meč i ostruhy. Manželský pár, členové slavné rodiny Berousků, přišel do muzea nabídnout k odprodeji loutky řezané Johanem Flachsem. Jednalo se o část věna dcer těchto kočovných umělců, děděného z generace na generaci, která se však v tomto případě už stala pro dědice přítěží.

si jako penzista přivydělával na divadelním oddělení na částečný úvazek: Oslovit Karla Högera, v té době již slavnou hereckou hvězdou, aby zkusil Dona Šajna namluvit po vzoru kočovných loutkářů. Rodák z Králova Pole za svých hereckých začátků v moravské metropoli hrával při odpoledních představeních pro děti živého Kašpárka, k loutkovému divadlu měl velmi kladný vztah, a možná také z toho důvodu souhlasil. „Höger to skutečně v Praze v Jarošově režii všechno namluvil a jedinečným způsobem rozlišil hlasy všech deseti figur. Dodnes je zážitek toho hlasového kouzelníka poslouchat,“ shodují se Jiří Stejskal i František Pavlíček, další důležitá postava v dějinách divadelního oddělení, který do muzea nastoupil v roce 1968.

Titul i zvuková stopa by byly, zbývalo rozhodnout, kde hrát. Volba padla na Biskupský dvůr, tehdy málo využívané klidné muzejní nádvoří s arkádami, mezi něž by šlo loutkovou scénou postavit, a menším prostranstvím, vymezeným obrubníky, kam by se vešlo zhruba deset řad po deseti židlích. „Zdálalo se nám, že historická pimprlata se do toho historického prostoru mezi arkádami skvěle hodí,“ shrnuje Jiří Stejskal. Prvním stavitelem divadla se stal muzejní architekt Vilém Hank, těžkou a poměrně neskladnou scénou vyrobili v Moravské ústředně v Únanově.

Do nastudování příběhu o španělském svůdci žen se pustil zkušený Jiří Jaroš s loutkovodiči, které si sám přivedl. Högerova nahrávka starobylého libreta v jeho úpravě sloužila

Vážený velecitelní, právě začínáme, uvedli tradičním oslovením výroční představení Dona Šajna František Pavlíček a Jaroslav Blecha, v současnosti vedoucí oddělení dějin divadla MZM.

Co se skrývá za oponou? V rámci oslav 200. výročí MZM nemohlo chybět představení Dona Šajna v podání Muzejní marionetky.

jako základ představení, takže k ozvučení stačily reproduktory. Elevace nebyla nutná, protože loutkové divadlo se odehrává „nahoře“ a vidět bylo i z posledních řad. O zajištění provozu se podělili všichni (tj. méně než prstů na jedné ruce) zaměstnanci divadelního oddělení plus jejich přátelé. Plakáty (které symbolicky zdobil obrázek rytíře, kterým vše začalo) zvaly na premiéru 24. června 1970, další uvedení byla naplánována do dvou následujících dnů. Don Šajn, historická loutková

hra v provedení Divadelního oddělení Moravského muzea mohla začít.

„Snažili jsme se starou atmosféru dodat celému večeru. Pro iluzi petrolejových lamp jsme vsunuli do skleněných baněk žárovky. Vyrobili jsme dřevěný plakátovací sloup, polepili jsme ho a postavili před Muzejní uličku. Sloužil i jako pokladna, kde jsme prodávali lístky za pár korun,“ vyjmenovává Jiří Stejskal. Dva tři dny před prvním uvedením se však nad Brnem prohnala bouřka. Židličky typu „brusel“, plastové se-

Průvodcem po strašlivé historii je kašpárek, jenž jest z persón, které hrají, nejmenší, avšak má neostřejší jazyk.

Don Šajn v originále. Zpočátku se divadlo hrálo původními loutkami, jejich dokonale repliky vznikly až později.

????????????????????????????????
 ?????????????????????????????????

dáky na kovových muřích nohách, se na nevydlážděném nádvoří zabohly hluboko do bahna. „Zásluhou Viléma Hanka se podařilo někde sehnat fóru vyřazených dlaždic. A my s Frantou Pavlíčkem jsme stihli ještě vydlážit hlediště, aby se dalo sedět. Do takové míry to bylo primitivní, ale nadšené. Herci byli zkušení, František točil oponou a já foukal oheň,“ vybavuje si Jiří Stejskal. Úspěch byl velkolepý. „Jedna z divaček dlouho čekala, aby mohla svůj obdiv vyjádřit přímo Karlu Högerovi, a my jí nemohli vysvětlit, že mistr není osobně přítomen,“ přidává.

V následujících sedmdesátých letech se odehrálo několik málo představení. Dvě, tři, mimo jiné v rámci prvního ročníku Divadla v pohybu, které s Divadelním oddělením Moravského muzea pořádalo na Biskupském dvoře Divadlo na provázku. „Byla to taková letní tečka za sezonou. Po představení se vždycky diváci i herci sešli v družné atmosféře. Zajímavé bylo, že když jsme se

po půlnoci rozcházeli, na Zelný trh už docházely od osobního vlaku z Bratislavy trhovkyně se zbožím. Položily nůše se zeleninou na zem a ještě si několik hodin vedle nich pospaly, než začaly ráno prodávat. Důležité ale bylo, že vlastně naše činnost začala tradici divadla na Biskupském dvoře, lidé se sem naučili chodit a je dobře, že se to nyní vrátilo,“ míní Jiří Stejskal.

Třetí dějství

Divadelní oddělení se dál věnovalo lidovému loutkářství. Přibývaly ucelené kolekce rodin Kopeckých, Šimků, Doležalů. „Loutek jsme měli dost a znovu zvítězila myšlenka, že by neměly jen viset, ale že je chceme vystavovat, a nejlépe v jejich přirozeném prostředí, v akci, pro niž byly stvořeny,“ navazuje František Pavlíček. Vznikla první výstava. Její scénografie se opírala o dřevěné prvky, evokující vesnické ploty, loutky byly

prezentovány v konkrétních výjevech. „Součástí byla i herna pro děti, kde si mohly zahrát s loutkami, a taky představení. Přišla druhá generace loutkoherců z divadla Rádost, manželé Čisárkovi, Marcel Halouzka, Jitka Kalábová plus my,“ dodává Pavlíček. Originály vystřídaly repliky (ortodoxní muzejníci asi neuslyší rádi, že úplně na začátku se skutečně hrálo s historickými originály), těžký dřevěný praktikábl pro scénu nahradil skládací, lehčí, takže se divadlo vlezlo do dodávky. Výstava se stala žádanou i za hranicemi. Cestovala do Polska, do Maďarska. „Ve Varšavě jsme už nehráli přímo ve výstavě, ale jeviště se postavilo na Starém rynku. Postupně přibývalo dalších žádostí, abychom přijeli nejen s výstavou, ale i s divadlem samostatně. Trochu jsme měli s dr. Telcovou strach, co jsme to vlastně rozjeli za vlak, vždyť jsme přece muzeum, a ne divadlo, ale pak jsme se rozhodli to zkusit,“ popisuje Pavlíček. Zatímco Jiřina Telcová tvrdí, že název Muzejní maringotka

vyřkli skoro společně, František Pavlíček přisuzuje autorství jí: „Nězáleží ale na tom, kdo to řekl. Bylo to logické. Vždycky jsme trochu pejorativně říkali, že nabízíme umění z maringotek, v nichž loutkářské rodiny měly rodinu, dílnu i divadlo, a evokovaly to i názvy výstav Z loutkářovy maringotky nebo Ve voze loutkářově.“ Smysl sdružení příznivců a přátel loutkového divadla zůstal neměnný: představování sbírkového loutkářského materiálu netradičním dynamickým způsobem, prostřednictvím rekonstrukce staré produkce a přiblížení co nejbližší atmosféry někdejších marionetářských představení. Muzejní maringotka se v roce 1981 jako součást divadelního oddělení pustila do světa.

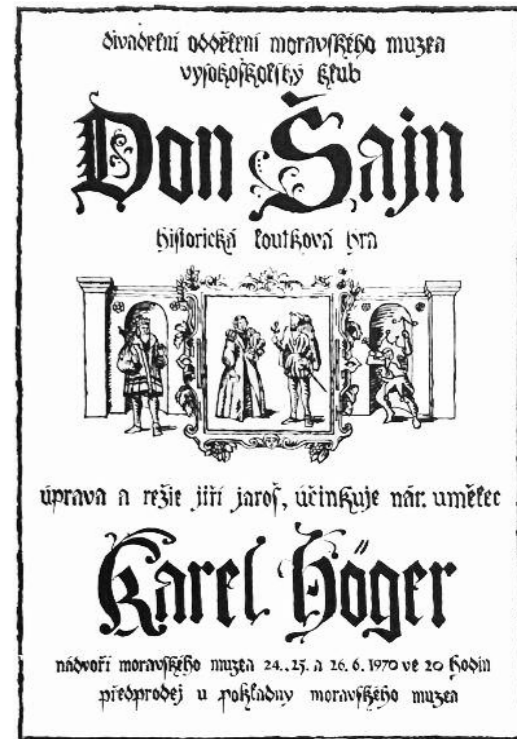
Kromě Dona Šajna vznikly postupně v 80. letech další dvě inscenace. Cirkus a o něco později Rusalka. „Pro Cirkus jsme použili varietní loutky. Patřilo ke starým loutkářským zvyklostem, že marionetáři s nimi hráli krátké číslo o pře-

stávce nebo jako přídavek,“ vysvětluje František Pavlíček. Úspěšný byl i jeho experiment inscenace parafrázované opery Rusalka Antonína Dvořáka historickými marionetami v avantgardní iluzivní scéně architekta M. Foretníka a výtvarníka Václava Houfa. S Muzejní maringotkou mimo muzejníky a historiky nadále spolupracovali další profesionální loutkáři, výtvarníci, architekti, fotografové i pouzí nadšenci – odborníci zcela nesouvisejících oborů. Až do listopadu 1989 a pak ještě část devadesátých let Muzejní maringotka sjezdila Evropu. Kromě domácího účinkování se soubor zúčastnil i mnoha zahraničních loutkářských i jiných festivalů: Polsko – Varšava; Maďarsko – Budapešť; Francie – Charleville-Mezières, Paříž; Belgie – Nerpelt; Rakousko – Mistelbach, Horn, Wiener Neustadt, Vídeň; Španělsko – Sevilla, Barcelona, Girona, Segovia; Holandsko – Utrecht; Německo – Hildesheim; Dánsko – Århus; bývalý SSSR – Moskva, Leningrad) a podnikl dvě významná

zahraniční turné (Dánsko 1988, Španělsko 1990.) „Za připomenutí stojí určitě Sevilla v roce 1988, kdy jsme výstavu realizovali na ploše takřka kilometr čtvereční, a rok nato si nás pak pozvali jen jako divadlo,“ doplňuje František Pavlíček. Se zahraničním hostováním souvisí překlady: Kromě češtiny v podání Karla Högera Don Šajn mluví maďarsky (zásluhou Jana Čisárika), dánsky (díky Zdeňku Lyčkovi, který zastával post velvyslance v Dánsku a později šéfoval Českým centřum), či německy. „Díky Pavlu Landovskému, který byl v roce 1990 ochoten nezištně nastudovat a namluvit německou verzi. Unikátní nahrávka tehdy vznikla během jeho několika návštěv Brna ve fonostudiu divadelního oddělení a dnes patří do naší sbírky,“ popisuje současný vedoucí Oddělení dějin divadla Jaroslav Blecha, který do Moravského muzea nastoupil v roce 1982, ale už od roku 1976 s oddělením jako student divadelní vědy příležitostně spolupracoval a na aktivitách Muzejní maringotky

Don Filip: Ať, trní, usmrtí srdce mé a zakryj mou jasnou tvář! Vy byste si vzala za manžela mého bratra, toho prostapášníka?

První plakát pro premiéru v roce 1970.

se rovněž výrazně podílel, a František Pavlíček dodává: „Především to znamenalo zamknout všechny dveře a znemožnit, aby se Landovský dostal k alkoholu. Je to úplně jiné než Höger, donutili jsme Landovského dokonce zpívat, ale výsledek je rovněž skvělý.“

Dona Šajna nastudovala již třetí generace. „Bylo nás víc poučených amatérů, ale pořád jsme potřebovali profesionály, od nichž jsme se učili. Tak přišel Mirko Matoušek z Divadla Radost a především nezapomenutelný Vrata Schilder, což byl opravdu srdcem lidový loutkář, Robert Helbich, Jitka Vításková. Vznikla i nová podoba Rusalky. Marionety nahradily velké vedené javajky, s nimiž se mohlo hrát v přírodě. Neživilo nás to, hráli jsme, když si nás někdo objednal, a hráli jsme rádi. Jenže doba nabízela jiné a nové příležitosti, lidé se měnili, stárli a i já jsem odešel z muzea. Naposledy hrála Muzejní maringotka v roce 1999 v Bílém domě,“ uzavírá další etapu působení netradičního divadelního uskupení František Pavlíček.

Zhruba patnáctiletá přetržka dostala naštěstí v posledních letech trhliny. Podle Františka Pavlíčka prý proto, aby se vlk nažral a on nebyl smutný, že nemá divadlo: „Velkou Rusalku jsme v roce 2014 hráli ve Stvolové a jednou taky v Bosonohách, kde účinkoval i opravdový měsíc – úžasný zážitek.“ Od té doby se karta trochu obrací. Muzejní maringotka vystupovala před dvěma lety například při oslavách Dne Brna, při vernisáži loutkářské výstavy Oddělení dějin divadla na zámku v Mikulově a nemohla chybět ani v sérii akcí k 200. výročí Moravského zemského muzea. I když se Don Šajn nakonec nemohl kvůli počasí vrátit na Biskupský dvůr, ale jen do foyer Dietrichsteinského paláce. Dvě zářijová představení s bezmála čtyřicet let starými kopiemi unikátních, stodeseticentimetrových marionet moravského rodu Flachsů se současně stala i připomínkou čtyřicátého výročí úmrtí Karla Högera.

Jiří Stejskal, jeden z ideových otců Muzejní maringotky.

Španělský příběh o svůdci žen Donu Juanovi pochází z 2. poloviny 14. století, hra patřila do kmenového repertoáru téměř každé loutkářské dynastie, ale v loutkářské podobě doznala oproti původní předloze podstatných změn. Není známa varianta, kde by vystupovala oživlá socha komtura.

Don Šajn poprvé.

„Věřím, že to nebyla poslední vystoupení. Muzejní maringotka patří k Moravskému zemskému muzeu, a tak by to mělo zůstat i nadále. Největší dík patří dodnes Jiřině Telcové, která byla tím dobrým duchem, a její velkorysosti. Dala nám volnou ruku a jen žehlila všechny průšvihy, kdy musela stranickým organům

chodit vysvětlovat, proč jsou v Šajnovi náboženské motivy a proč vlastně vůbec hrajeme. Protože chceme, a na tom se nic nezměnilo,“ míní František Pavlíček.

Foto: Archiv MZM a Filip Fojtík